

Majda Piralić

THE UNDERGROUND RAILROAD COLSONA WHITEHEADA: POSVETA AFROAMERIČKOM ŽENSKOM IDENTITETU

Afroamerički identitet u posljednjim desetljećima istražuje se u okvirima teorije kulturne traume, koja pretpostavlja da trauma što ju je neka zajednica proživjela, a koja se održava na životu u kolektivnom sjećanju kroz književnost i umjetnost, ima snažan odraz na sadašnji i budući identitet te zajednice. Kada je riječ o afroameričkom narodu, teorija kulturne traume označava ropstvo kao traumu koja je trajno obilježila njihov identitet. Ovaj rad analizira ulogu romana *The Underground Railroad* (2016) autora Colsona Whiteheada u održavanju kulturne traume ropstva kroz Whiteheadovo književno istraživanje nekih od osnovnih elemenata afroameričkog ženskog identiteta.

Ključne riječi: *kulturna trauma, ropstvo, afroamerički ženski identitet*

U svojoj raspravi o identitetu *Ja i drugi: Antropološka istraživanja individualnog i kolektivnog identiteta* Zagorka Golubović (1999: 28) kaže da “zajedničko iskustvo, koje se kao ‘istorijsko sećanje’ proteže i na nove generacije, učvršćuje identitet kolektiva, dajući mu vremenski kontinuitet i osećanje da su njegovi članovi – preci i potomci – povezani zajedničkom sudbinom”. Referirajući se na britanskog historičara i sociologa Anthonyja Smitha, Golubović (usp. 1999: 28) naglašava da komponente zajedničkog iskustva poput kontinuiteta iskustva generacija, zajedničkog sjećanja na određene prelomne događaje u kolektivnoj historiji i/ili osjećaj zajedničke sudbine čine ključne elemente kolektivnog identiteta. U teorijskom istraživanju kolektivnog identiteta navedeni elementi bili su temeljno polazište i za teoriju kulturne traume. Prema Jeffreyju Alexanderu (usp. 2004: 1), kulturna trauma nastaje kada članovi nekog kolektiviteta bivaju podvrgnuti mučnom iskustvu koje ostavlja neizbrisiv trag na njihovu individualnu

i kolektivnu svijest te fundamentalno mijenja njihov budući identitet. Alexander, definirajući kulturnu traumu, upozorava na to da i prošlost, koja se kroz kulturnu traumu ugrađuje i njeguje u kolektivnom sjećanju, bitno određuje percepciju sadašnjosti ali i budućnosti, te da traumatično iskustvo iz prošlosti na taj način postaje suština kolektivnog identiteta.

Krajem 20. i početkom 21. stoljeća i složeni afroamerički identitet počinje se istraživati u okvirima teorije kulturne traume. Polazeći od teorije kulturne traume, Ron Eyerman (2001) istražuje koliko je ropstvo, kao traumatičan događaj iz prošlosti, odredilo kolektivni identitet Afroamerikanaca. Prema Eyermanu (usp. 2001: 2), i nakon više od 150 godina od ukidanja ropstva u Sjedinjenim Američkim Državama ropstvo sve do danas ostaje temelj afroameričkog kolektivnog identiteta. Afroamerički identitet, koji je nastajao nakon američkog Građanskog rata, građen je kroz podržavanje kolektivnog sjećanja crnih Amerikanaca na period ropstva. Književno i umjetničko predstavljanje ropstva kreiralo je kulturnu traumu i tako trajno utemeljilo afroamerički identitet. Potreba da se taj i tako utemeljen identitet i trajno institucionalizira realizirana je, prema Eyermanu, unutar organizacija poput NAACP, odnosno National Association for the Advancement of Colored People (b/h/s: *Nacionalno udruženje za napredovanje obojenih ljudi*). Kad je književnost u pitanju, u prilog Eyermanovim tvrdnjama, naravno, ide činjenica da je kolektivno iskustvo ropstva stalna tema afroameričke književnosti još od ispovijesti robova (engl. *slave narratives*) i prvih romana pa do eminentnih afroameričkih autora 20. stoljeća poput Richarda Wrighta, Ralpa Ellisona, Toni Morrison, Maye Angelou ili Ishmaela Reeda. U svojim književnim djelima ovi pisci istražuju ulogu ropstva u formiranju afroameričkog identiteta, a istovremeno održavaju traumatično iskustvo ropstva živim u kolektivnom sjećanju Afroamerikanaca.

Romanom *The Underground Railroad* (b/h/s: *Podzemna željeznica*),¹ objavljenim 2016. godine, afroamerički autor Colson Whitehead nastavlja ovaj niz. I Whitehead književno istražuje ropstvo kao temeljnu odrednicu afroameričkog identiteta, a pišući roman u postmodernističkoj formi i stapajući različite vremenske epohe autor implicira da je ropstvo duboko utjecalo i na savremeni kolektivni afroamerički identitet, odnosno da je proš-

¹ Roman je 2017. godine preveden na srpski jezik i objavljen pod nazivom *Podzemna željeznica* (prevela: Dijana Radinović, izdavač: Laguna, Beograd).

lost prisutna u sadašnjosti. Whitehead posebno propituje kako se formirao afroamerički ženski identitet tokom perioda ropstva te koji elementi tog identiteta su inkorporirani u današnji kolektivni identitet afroameričkih žena.

Književnim predstavljanjem iskustva ropstva kroz tri generacije afroameričkih žena Whitehead istražuje porijeklo elemenata ukupnog afroameričkog, ali i posebnog ženskog identiteta. Autor koristi likove bake – ropkinje dovedene iz Afrike, kćerke – ropkinje rođene u Americi, i unuke – ropkinje koja će osvojiti slobodu, kako bi gradio neprekinuti narativni niz koji nosi kolektivno sjećanje i utiskuje ga u kolektivni identitet. Formiranje afroameričkog ženskog identiteta autor počinje pratiti od zarobljavanja afričkih žena i njihovog prisilnog dovođenja na američko tlo, a iskustvo te prve generacije žena opisuje kroz životnu priču ropkinje Ajarry. Ajarry je rođena i odrasla u Africi i kao mlada djevojka prisilno je dovedena u Ameriku. Njezina priča počinje onog trenutka kada su je ukrcali na brod za Ameriku, njezin život u Africi se ne pominje ni jednom riječju – Afrika više nije bitna, Afrika je izbrisana. Whitehead tako naglašava nametanje “kulture zaborava” i potiranje afričkog identiteta – onog trenutka kada je poslana za Ameriku, Ajarry se morala oprostiti od svega poznatog i afričkog. Prema riječima bell hooks² (usp. 1982: 19), ključni element pripreme Afrikanaca za ropstvo bio je oduzimanje afričkih imena, razdvajanje grupa koje su govorile isti afrički jezik s ciljem uništavanja tog jezika te uništavanje bilo kakvog znaka afričke tradicije. Ameriku i bijelce Ajarry je upoznala na okrutan i nasilan način. I prije dolaska u Ameriku, tokom putovanja, nekoliko puta je preprodavana (usp. Whitehead, 2017: 3), a samo putovanje pamti po gladi, žeđi i stiješnjenom, zagušljivom prostoru broda. Traumatičnost Ajarrynog putovanja u Ameriku pojačava činjenica da je silovana već na brodu (usp. Whitehead, 2017: 4). Emocionalni šok zbog odvajanja od porodice i doma, a zatim i silovanja, te neizvjesna budućnost u nepoznatom svijetu za Ajarry su bili previše, pokušala je pobjeći sa broda, a potom se i ubiti. Whitehead smješta ideju odbijanja i nemirenja sa ropstvom na sami početak dugog putovanja, dok je sjećanje na afričku

² Američka feministkinja i spisateljica bell hooks rođena je kao Gloria Jean Watkins. Pseudonim bell hooks uzela je na početku svoje spisateljske karijere kao počast svojoj majci i baki, a odlučila je da se piše malim slovima kako bi skrenula pažnju na svoj rad, a ne na svoju ličnost.

slobodu još živo. Ajarry je stigla u Ameriku i nametnuti položaj ropkinje trebao ju je dovesti do novog identiteta – dobila je novo ime, bila je natjerana da uči govoriti engleski jezik, njezin maternji jezik bio joj je zabranjen. Kao ropkinja, Ajarry je nekoliko puta prodavana, rodila je petoro djece od kojih je samo jedno ostalo uz nju, te je bila prisiljena na težak fizički rad. Ona osjeća duboki strah od bijelaca, od zla koje joj mogu nanijeti i u njoj se razvija pokornost. Strah je postao sastavni dio njezinog života: strah od bijelaca, strah od prodaje na drugu plantažu, strah od nasilja kojem je bila izložena. Strah je Ajarry doveo u stanje u kojem je prihvatila svoj položaj i život ropkinje. Strah od bijelaca i njihove kazne, strah od potpuno nepoznate kulture i zemlje u kojoj se našla paralizirali su je, učinili nemoćnom i natjerali da prihvati položaj pokorne, poslušne i obespravljene ropkinje. Premda je u mladosti poznavala slobodu, Ajarry više nije ni pomišljala na bijeg. Ali, Whitehead ne dopušta da sjećanje na Afriku umre, pa je Ajarry ipak pronašla način da pokaže i sačuva dio svog prethodnog identiteta: na plantaži Randall, njezinom posljednjem boravištu, Ajarry je zasadila malu baštu. Rad na poljima i vrtlarenje nisu bili nepoznanica za afričke žene (usp. hooks, 1982: 17), tu tradiciju i vještine su donijele iz Afrike, a Ajarry se potrudila da ih očuva. Sve do njezine smrti, baštica je za Ajarry imala eskapističku ulogu: tu je mogla pobjeći od svih zala, odvojiti se od svakodnevnog nasilja robovskog života i pronaći mir. Baštica je bila jedini dom u Americi koji je imala. Jedino Ajarryno dijete koje je raslo uz nju, kćerka Mabel, nastavila je tradiciju svoje majke. Za Whiteheada, Ajarryna bašta funkcionira i na simboličkoj razini, to je početak potrage za novim identitetom, potreba za pripadanjem kojoj komadić kultiviranog američkog tla daje nadu i nagovještava smisao budućeg amalgamiranog afroameričkog identiteta.

Mabel je druga generacija ropkinja i prva koja je rođena i odrasla u Americi. Mabel odrasta na plantaži Randall, uz majku Ajarry, koja ju uči pokornosti i poslušnosti, uči ju da prihvati svoj status ropkinje. Za razliku od svoje majke, Mabel nije morala mijenjati svoje ime niti učiti novi jezik. Ona nije morala izbrisati sjećanja na Afriku jer ih nije ni imala, ona se ne odriče afričkog identiteta, ona je prva generacija koja počinje graditi novi američki identitet crnih robova. Amerika je njezina zemlja, njezin dom, jedini dom koji je imala. Njezin jezik je engleski, njezino ime je američko. Dio svog identiteta Mabel je preuzela od majke – naslijedila je bašticu i

nastavila je uzgajati. Baštica je i za Mabel imala eskapističku funkciju. To je bio i njezin bijeg od okrutne stvarnosti ropstva i od zatočeništva. Ono što Mabel nije preuzela od majke je stav o prihvatanju ropstva. Mabel nije dovedena u Ameriku prisilno, ona je tu rođena, ona ne poznaje ništa drugo osim Amerike i stoga želi u svojoj zemlji biti slobodna. Premda, za razliku od svoje majke, Mabel nikada nije poznavala slobodu, ona se odlučuje na bijeg. Ne želi prihvatiti položaj neslobodnog čovjeka i pokorne ropkinje, ona želi biti slobodna. Ta želja, ta potreba za slobodom navodi Mabel da ostavi sve, i kćer Coru i bašticu koju je naslijedila, i da bježi u slobodu. Odriče se baštice, tradicije naslijeđene od majke, odbacuje nametnutu pokornost prema bijelcima i odlučuje se boriti za slobodu. Whitehead kroz cijeli roman gradi misteriju oko Mabelinog bijega, čitateljima prepušta da nađu odgovor na pitanje da li je Mabel zaista tako bešćutna i bezosjećajna da bi ostavila vlastito dijete, ali, simbolički, autor poručuje da je ideja slobode i stvarnost slobodnog čovjeka, i tada i u sadašnjosti, vrijedna najviše žrtve. Autor koristi autentična dokumenta o potrazi za odbjeglih ropkinjama kako bi osnažio afroameričko kolektivno sjećanje na taj period borbe za slobodu. Iako na kraju doznajemo istinu o Mabel – da je uspjela pobjeći i upoznati slobodu, Whitehead nudi i upozorenje da jednom stečena sloboda nije nužno trajno stanje – Mabel je umrla od ugriza zmije pri pokušaju da se vrati po kćer koju je željela odvesti u slobodu. Mabel je svojoj kćeri željela u naslijeđe ostaviti stečenu slobodu, ona joj neće ostaviti bašticu niti odnos pokornosti, ali autor upozorava da svaka generacija osvaja slobodu za sebe. Prostor kulturne traume tako je dobio novu podršku, a za afroameričku kolektivnu svijest odaslana je poruka o stalnoj ugroženosti stečenih sloboda.

Mabelina kćer Cora središte je Whiteheadovog romana. I Cora je rođena kao ropkinja, odrasta i radi na plantaži Randall. Cora je lik kroz koji Whitehead ukazuje na intelektualno sazrijevanje Afroamerikanki i utemeljenje novog ženskog identiteta pred sami kraj perioda ropstva. Kroz roman *The Underground Railroad* Whitehead opisuje Corino fizičko i intelektualno putovanje ka slobodi, simbolično predstavljajući put Afroamerikanaca od ropstva do ravnopravnih građana Sjedinjenih Američkih Država. Corino fizičko putovanje predstavlja njezin bijeg sa plantaže Randall na američki Sjever, u “slobodne države”, odnosno u američke države u kojima je ropstvo bilo ukinuto. Cora je prisiljena nekoliko puta mijenjati destinaciju,

jer je Ridgeway, lovac na odbjegli robove, odlučan da je pronađe i vrati njenom vlasniku. Corino intelektualno putovanje podrazumijeva njezino sazrijevanje, njenu spoznaju slobode i njezinu odlučnost da dobije i zadrži slobodu. Corino putovanje je putovanje svih Afroamerikanaca od ropstva do statusa slobodnih građana, a Whitehead naglašava da je upravo to putovanje imalo snažan odraz na današnji i ženski i sveukupni afroamerički identitet. Povezivanje ovih ženskih iskustava kroz nekoliko generacija daje priliku autoru da oda priznanje afroameričkoj ženi te da ženska iskustva borbe za slobodu ugradi u kolektivni afroamerički identitet kao jednako vrijedan i ravnopravan sa drugim iskustvima.

Formiranje Corinog identiteta Whitehead počinje pratiti kroz elemente porijekla i porodice, odnosno elemente koji stvaraju temelj individualnog identiteta. Whitehead ukazuje na destruktivnu posljedicu američkog ropstva na afroameričku porodicu – zbog smrti, prodaje ili bijega robova, roditelji i djeca su razdvajani i mnoga afroamerička djeca tokom ropstva odrastaju bez jednog ili oba roditelja. Whitehead pokazuje, također, da je matrifokalna porodica bila uveliko zastupljena tokom ropstva. Mabel je odrasla bez oca, prvi Ajarryn muž je prodan na drugu plantažu, a drugi je preminuo. Nestabilnost afroameričke porodice Whitehead naglašava činjenicom da je Ajarry dva puta bila udana, ali ne govori koji od dvojice Ajarrynih supružnika je Mabelin otac. Cora, najprije, odrasta bez oca, koji je umro prije njezinog rođenja, a potom i bez majke. Razdvajanje i nestabilnost porodica tokom ropstva odredili su strukturu i identitet savremene afroameričke porodice. Kroz Corin lik Whitehead pokazuje koliko su duboki korijeni nestabilnosti afroameričke porodice, ali i da je razorena porodica najviše utjecala na emocionalno sazrijevanje žena i formiranje njihovog identiteta. Tokom ropstva, odvajanje od majke kod afroameričkih djevojčica ostavlja emocionalne traume i uvodi ih u prerano i prebrzo sazrijevanje, nužnu neovisnost i samostalnost na koje nisu bile spremne. Kada je riječ o afroameričkom identitetu, ovaj faktor nestabilne porodice i time nametnuta potreba za samostalnošću kod žena opstao je do danas. Prema Stevenu Rugglesu (usp. 1994: 136), savremena afroamerička porodica ima dvije karakteristike: istraživanja pokazuju da je veća vjerovatnoća da će Afroamerikanci biti samohrani roditelji nego bijelci, te da Afroamerikanci češće žive u krugu proširene porodice od bijelaca.

Patricia Hill Collins (usp. 2000: 102) tvrdi kako je odnos majke i kćerke jedan od najvažnijih odnosa među afroameričkim ženama te da duboki utjecaj majki na kćerke ostavlja neizbrisiv trag na afroamerički ženski identitet. Nakon Mabelinog bijega, Cora postaje “lualica”, bez majke, bez zaštite i podrške. Cora je morala odrasti i brinuti sama o sebi sa jedanaest godina. U dobi kada joj je majka najviše bila potrebna, Cora je svoju majku počela mrziti i sastavni dio njezinog identiteta postaje mržnja prema majci. Odrasta u uvjerenju da ju je majka napustila i ne može joj to oprostiti, njezino djetinjstvo i adolescencija obilježeni su prijezirom prema majci koja je nije povela u slobodu i koja ju je ostavila da se sama nosi s okrutnostima ropstva. Corino putovanje u slobodu je i potraga za majkom, ona traži svoju majku želeći tako pronaći sebe, traži oslonac koji nema. Cora nema nikoga da ju posavjetuje, da ju odgaja, da ju voli, odrasta sama. Njezina snažna potreba za majkom, porijeklom i domom mora biti ispunjena onim što joj je preostalo. Cora preuzima bakinu i majčinu ostavštinu i nastavlja da brine za bašticu – utočište. Ona ne zna svoje porijeklo, ne zna ko su joj preci, nema dom, a baštica je jedino što joj pruža osjećaj doma i sigurnosti, iluziju utemeljenosti. Pokazuje joj da i ona ima neke korijene, da je i ona nekad imala porodicu, da je i ona nekada imala baku i majku koje su joj nešto ostavile. Iako i za Coru baštica ima eskapističku ulogu – daje joj mogućnost da se odvoji od ostatka plantaže i da pobjegne od nasilja – ta ista baštica sada je tradicija koju su joj poklonile majka i baka i koja za Coru, treću generaciju ropkinja, više ne nosi sjećanje na Afriku, to je sjećanje na porodičnu tradiciju i dio njezinog individualnog identiteta. Cora nepoštivanje baštice koje pokazuju drugi robovi na plantaži shvata lično, shvata kao napad na sebe i svoj identitet. Prva uvreda njezinoj bašti, a time i njezinom identitetu, došla je od kuharice Alice. Za sve proslave na plantaži Cora pokloni povrće iz svoje bašte – sa ponosom dijeli plodove vlastitog poštivanja tradicije naslijeđene od bake i majke, dijeli svoj trud, a time i dio sebe. Jedno od prvih većih razočarenja doživljenih na plantaži za Coru bilo je saznanje da kuharica Alice njezino povrće baca. Cori je ovo bio najdublji izraz nepoštivanja, napad na nju i na njezino naslijeđe. Corin bijes eskalira kada Blake, također rob na Randallovoj plantaži, na Corinoj baštici napravi kućicu za psa. Naslijeđe kojem se predala i za koje se borila, tradicija koju je željela sačuvati kao jedinu uspomenu na svoje porijeklo, uništena je. Sav bijes koji je dugo gomilala u sebi eskalirao je, na Blakeov razarajući potez Cora je odgovorila nasiljem. Bijes i frustracije Cora je iskalila

sjekrom komadajući kućicu i, premda slučajno, usput je psu odsjekla rep (usp. Whitehead, 2017: 22–25). Kroz Corin nasilnički čin Whitehead pokazuje kako nasilje gotovo uvijek izaziva nasilje i da pri tome stradaju i nevini. Tradicija naslijeđena od predaka dio je individualnog i kolektivnog identiteta, a onog trenutka kada je ta tradicija ugrožena, dolazi do revolta i borbe da se ona sačuva. Cora je željela sačuvati jedino što joj je ostalo od majke, jedini dom koji je imala, jedino naslijeđe kao dio svog identiteta, ali i kao mitsku vezu sa nepoznatom pradomovinom.

Tokom svog života na plantaži Randall Cora je bila odbačena i od bjelačke zajednice i od vlastite, afroameričke. Za bijelce je bila ropkinja, nedostojna ljudskog odnosa, za zajednicu crnih robova bila je “lotalica”, nije imala majčinsku zaštitu i vlastita zajednica ju je odbacila i stigmatizirala. Whitehead naglašava snagu žene majke i njezin značaj u afroameričkoj zajednici. Status žene zaštitnice u toj zajednici autor ističe kao potpuno oprečan statusu žene u zajednici bijelaca. Nakon što je Mabel otišla, Cora je smještena u kolibu Hob, mjesto gdje su smještane odbačene i nepoželjne ropkinje sa plantaže. Razlozi za smještanje u Hob bili su različiti: Whitehead (usp. 2017: 19) pojašnjava da su tu odvođene ropkinje koje su bile osakaćene zbog ozljeda nanesenih premlaćivanjem i fizičkim kažnjavanjem, te one koje je slomio težak fizički rad na plantaži. Na Hob je mogla biti smještena i ropkinja koja nema roditelje, bilo koja ropkinja čije ponašanje se smatralo neprimjerenim, pa čak i ropkinja koja je nekada radila u kući ili bila gospodareva ljubavnica. Takav je bio slučaj sa Nag, koja je većinu svog života provela kao kućna ropkinja i kao nadglednikova ljubavnica, uživajući u tom “povlaštenom” statusu koji je kod “vanjskih” ropkinja izazivao neprijateljstvo. Kada je gospodar odlučio da više ne želi Nag za ljubavnicu i preselio je na Hob, nije bilo suosjećanja prema njoj. Nikakvo stradanje takvih žena nije izazvalo solidarnost sa njima, a Whitehead ukazuje na ovaj elemenat prijezira koji afroamerička zajednica i danas nosi i zna pokazati prema sunarodnicima koji su na bilo koji način uspjeli ili su “povlašteni” među bijelcima. To se doživljava kao izdaja vlastite zajednice kao jedinog referentnog okvira i uspjeha i neuspjeha, odnosno kao izdaja zajedništva. Kroz konstruiranje kulturne traume ropstva tokom gotovo dva stoljeća u kolektivnoj svijesti Afroamerikanaca našla se tako i ideja da je vlastito zajedništvo iznad svake potrebe za interakcijom sa bijelom zajednicom. Prema Katrini Bell McDonald (usp. 2007: 10), i danas postoje neslaganja

među ženama unutar afroameričke zajednice,³ a jedan od glavnih razloga za to je njihov različit društveno-ekonomski status. Whitehead pokazuje da ovakva neslaganja, koja su povezana sa društveno-ekonomskim statusom a dio su savremenog ženskog afroameričkog identiteta, vuku korijene još iz perioda ropstva. Nijedna žena iz Hoba, uključujući Nag, nije naišla na razumijevanje ostalih ropkinja sa plantaže, između njih nije postojala solidarnost, druge ropkinje su žene iz Hoba smatrale odbačenim i nepoželjnim i nastupale su prema njima sa istom količinom odbojnosti kao i bijelci. Whitehead, zapravo, iznosi priču o Hobu i kao priču o sredstvu kojim su ostale ropkinje držane u pokornosti – zarobljene strahom od mogućnosti da i same završe u Hobu ako to neki od bijelih gospodara odluči, ropkinje su nijemo pristajale na Hob ili ga otvoreno podržavale, živeći u iluziji da tako štite sebe i svoj položaj, ma koliko da je bio bijedan. Autor ukazuje na pogubnost takvog stava, jer društvena nesolidarnost sa ugroženima može uništiti cijelu zajednicu.

Kao djevojka bez majčinske zaštite, Cora je bila dvostruko diskriminirana. Početna diskriminacija koju Cora doživljava je od bijelaca, posebno bijelih muškaraca. Cijeli svoj život izložena je napornom fizičkom radu, ali i zlostavljanju. Njezino dugogodišnje fizičko zlostavljanje kulminira onog trenutka kada Cora pokuša pomoći svom prijatelju Chesteru, koji se na proslavi na plantaži, sasvim slučajno, sudario sa bijelim gospodarem. Zbog nehotičnog dodira Chester je bičevan, a Cora, koja mu je pokušala pomoći, i sama je kažnjena sa tri dana uzastopnog bičevanja. Prema bell hooks (usp. 1982: 19), cilj ovakvog fizičkog zlostavljanja i teroriziranja žena bio je da crna žena u potpunosti izgubi svijest o sebi kao o slobodnom ljudskom biću te prihvati položaj i identitet ropkinje. Za razliku od izolacije nepoželjnih, fizičko zlostavljanje afroameričkih žena tokom ropstva bilo je stradanje koje je izazivalo reakciju njihove grupne solidarnosti što se očuvala i poslije perioda ropstva, te je danas integralni dio kolektivnog afroameričkog ženskog identiteta. Kontrastirajući dvije forme nasilja nad

³ U knjizi *Embracing Sisterhood: Class, Identity and Contemporary Black Women* (2007) autorica Katrina Bell McDonald govori upravo o neslaganjima afroameričkih žena zbog različitog ekonomskog ili društvenog statusa, te navodi primjer Oprah Winfrey, koja spada među najbogatije Afroamerikanke na svijetu. McDonald tvrdi da mnoge Afroamerikanke ne mogu oprostiti Winfrey njen ekonomski uspjeh i činjenicu da se po tome uveliko ističe od ostalih afroameričkih žena, pa je stoga više i ne smatraju pripadnicom afroameričke zajednice – za njih je ona “lažna sestra”.

ženama – izolaciju i prezrenje “nekorisnih” i čisto fizičko zlostavljanje – Whitehead želi istaći korijene takve vrste solidarnosti pa izlaže kako su, nakon Corinog bičevanja, ropkinje iz Hoba bile njezina potpora i pomagale joj da zaliječi rane, fizičke i emotivne. Isključenost, kao “suptilno zlostavljanje”, za Whiteheada je snažniji pokretač solidarnosti nego ogoljeno, brutalno fizičko zlostavljanje. Takav odnos rodio je posebno prijateljstvo između Nag i Core, omražena Nag najviše je pomagala Cori. Ovakva solidarnost među ženama obezvrijeđenim do neljudskosti, kakva se stvarala među ropkinjama tokom teških vremena, postala je snažan dio identiteta afroameričkih žena – historija pokazuje da je ta solidarnost odvela Afroamerikanke u Pokret za građansku jednakost, a potom i u afroamerički feministički pokret, odnosno “womanizam” (b/h/s: *ženizam*). S druge strane, ne treba zanemariti ni stav belle hooks (usp. 1982: 11), koja ukazuje na to da je fizičko zlostavljanje žena tokom ropstva imalo indirektan negativan utjecaj na afroamerički identitet. Preuzimajući bjelačke patrijarhalne odnose unutar porodica, afroameričke porodice reproduciraju i uvjerenje da je žena manje vrijedno biće i uvijek podređena muškarcu. To je postalo uzrok “dvostrukog tereta” Afroamerikanki – zbog spola i boje kože stoljećima su ih zlostavljali bijeli muškarci, dok njihov podređeni status žene u patrijarhalnoj afroameričkoj zajednici dovodi do toga da ih zlostavljaju i crni muškarci.

Whitehead ukazuje na to – pored bjelačkog zlostavljanja, Cora je bila izložena i zlostavljanju crnih muškaraca, odnosno robova na plantaži. Nakon što je preživjela emocionalni šok kada joj je Blake uništio bašticu (i pritom nije bio kažnjen), Cora je doživjela novi poraz – njezin ulazak u pubertet obilježen je najtežim nasiljem, nekoliko robova sa plantaže ju je silovalo. Silovanje ropkinja nerijetko se dešavalo a, kako bell hooks (usp. 1982: 24) tvrdi, ropkinje su živjele u strahu da ih bilo koji muškarac, bijelac ili crnac, može seksualno iskoristiti. Prema hooks (usp. 1982: 32), u toku ropstva stvorila su se dva oprečna stereotipa: smatralo se da su bjelkinje čestite i nevine, dok su crnkinje važile kao nemoralne i promiskuitetne žene. Upravo ovi stereotipi bili su opravdanje za seksualnu eksploataciju ropkinja, najprije od bijelaca. Kako Whitehead pokazuje, crni muškarci preuzimaju ovakav odnos te i oni počinju seksualno zlostavljati crnkinje. Corino silovanje ne pokazuje samo brutalnost ropstva nego ukazuje i na korijene možda najdugovječnijeg stereotipa o Afroamerikankama kao promiskuitetnim

ženama slobodnog ponašanja, seksualnim objektima slobodno dostupnim svakom muškarcu. Ovaj bjelački, negativan stereotip, poznat i kao Jezebel, i danas postoji u američkom društvu. Carolyn M. West (usp. 2004: 246) ističe kako su Afroamerikanke u medijima često predstavljene kao promiskuitetne zavodnice, a istraživanja pokazuju da se silovanje često ne shvata kao težak zločin ako je žrtva silovanja Afroamerikanka. Prema Westu (usp. 2004: 247), neka istraživanja pokazuju da su čak i afroamerički muškarci internalizirali ovaj stereotip te ga smatraju dijelom afroameričkog ženskog identiteta.

Fizičke i emocionalne traume koje je Cora doživjela u djetinjstvu i mladosti, isključivo zbog toga što je crkinja i što je žena, nagnaju je da polako počinje propitivati ideju i instituciju ropstva. Za razliku od svoje bake, koja se iz straha pomirila sa statusom ropkinje i nije ni pomišljala na bijeg, i za razliku od svoje majke, koja je samo željela slobodu, a da pritom nije propitivala ropstvo, Cora počinje kritički razmišljati o ropstvu i vlastitom potlačenom položaju, zakonskom i društvenom statusu potpune obespravljenosti. Razmišlja zašto se neki ljudi rađaju slobodni, a neki u ropstvu i zatočeništvu, te pokušava razumjeti zašto bijelci imaju pravo da porobljavaju crnce. U Cori se rađa ideja o bijegu u slobodu, ona ne želi cijeli svoj život provesti kao ropkinja, želi svoj identitet graditi kao slobodna žena i građanka Amerike, jer, ipak, Amerika je njezin dom. Cora odlučuje slijediti ideju svoje majke i odlučuje se za bijeg.

Nakon bijega u slobodu, Corino prvo odredište je Južna Karolina. Na prvi pogled, Corin život u slobodi čini se gotovo kao idiličan: slobodno šeta ulicama, kupuje u trgovini, razgovara sa bijelcima gotovo bez straha (usp. Whitehead, 2017: 101–104). Ponašanje ropkinje prisiljena je promijeniti kako bi se uklopila u novo društvo, stoga Cora uči hodati i držati se kao slobodna žena, a ne kao odbjegla ropkinja. Stare haljine koje je nosila kao ropkinja zamjenjuje novim, kvalitetnijim i ljepšim. Whitehead kao da poručuje Afroamerikancima da konačno zbacе sa sebe i izbace iz sebe duboko zapretane navike roba, usvojene i utisnute u njih toliko da su gotovo fizički vidljive i danas. Kada Cora dobije posao kao dadilja kod bijele porodice Anderson, Whitehead ukazuje na to da je Corin život i dalje pod kontrolom bijelaca. Živi u prihvatilištu kojim upravljaju bijelci, radi na poslovima koje joj pronalaze bijelci i na kojima mora uvijek slušati njihove naredbe. Ovoga puta Cora mora promijeniti ime, mora se odreći vlastitog imena

pa postaje Bessie Carpenter. Whitehead implicira da bijelci traže da se Cora odrekne i jezičkih karakteristika njezinog afroameričkog identiteta: gospođica Lucy, koja vodi prihvatilište, upozorava Coru da mora pravilno govoriti i crnački naglasak zamijeniti bjelačkim. Opisujući patronizirajući odnos Lucy prema Cori, Whitehead želi ukazati na obrasce ponašanja koji su prisutni čak i danas. Corino osvajanje slobode praćeno je i adaptiranjem na društvene standarde bijelaca kao preduvjet za društvenu interakciju. Takvi društveni zahtjevi za prilagođavanjem i prihvatanjem standarda koje su kreirali bijelci prisutni su i danas. Možda najviše polemika u američkom društvu već decenijama izazivaju više ili manje otvoreni pokušaji da se Afroamerikankama nametnu bjelački standardi ženske ljepote,⁴ posebno u vezi sa kosom,⁵ s ciljem da se afroamerički ženski identitet na nivou vizuelnog prilagodi bjelačkim standardima ljepote i očekivanjima.

Whitehead ne poriče to da je promjena identiteta i prilagođavanje novom načinu života donijelo pozitivne promjene u Corin život: Cora uči čitati i pisati, a rad kod Andersonovih daje joj priliku da prvi put boravi u kući bijelaca, vidi njihovo ponašanje i manire, te i usvoji neke od tih manira. Opismenjavanje, svakodnevni boravak u domaćinstvu bijelaca, upoznavanje sa načinom života i usvajanje novih navika, ali i vrijednosti pomažu Cori da svijet sagleda drugačijim očima. Cora usvaja nova znanja i počinje dublje propitivati društvo i državu u kojoj živi. Cora ne uspijeva pronaći odgovor na pitanja o opravdanosti ropstva, ali dolazi do spoznaje da svako zaslužuje slobodu, bez obzira na rasnu pripadnost i porijeklo, te je sve odlučnija u namjeri da ostane slobodna. Autor naglašava da je rana interakcija između dva svijeta i dvije kulture – odbjeglih ili oslobođenih robova i bijelaca – za Afroamerikance značila početak intelektualnog i ukupnog društvenog napretka, ali i utemeljenja novog afroameričkog identiteta.

Stvaranje tog novog identiteta Whitehead razlaže kroz prepreke koje su Afroamerikanci morali savladavati. Njegova junakinja je tokom boravka u prihvatilištu obavezna da ode na liječnički pregled, na kojem je liječnik obavijesti kako bi bilo dobro da počne uzimati kontracepciju ili da podveže jajnike. Ubacujući savremene elemente u roman, poput kontracepcije i medicinskih zahvata, Whitehead pravi poveznicu između tadašnjeg

⁴ Vidi više u: Naomi Wolf, *The Beauty Myth*, London: Chatto and Windus, 1990.

⁵ Vidi više u: Cheryl Thompson, *Black Women and Identity: What's Hair Got to Do with it?*, in: *Michigan Feminist Studies*, 22 (1), 2008–2009.

robovskog i sadašnjeg afroameričkog identiteta i naglašava kontinuitet tra-
gičnosti i traume kao osnove tog identiteta. Corino odbijanje kontracepcije
simbolički je njezina odlučnost da preuzme odgovornost za vlastiti život
kao dio svog ženskog identiteta. Ovdje Whitehead, također, suprotstavlja
dva različita pristupa plodnosti i reprodukciji afroameričkih žena. Tokom
ropstva, robovlasnici su podržavali seksualne odnose između robova s ci-
ljem povećanja afroameričke populacije, odnosno s ciljem povećanja broja
robova. Kako Patricia Hill Collins (usp. 2000: 78) ističe, bjelačko vjero-
vanje da se crkinje mogu reproducirati sa istom lakoćom kao i životinje
davalo je bijelcima opravdanje da se upliću u seksualni život tadašnjih ro-
bova. Tako se i Whiteheadova Cora nalazi u situaciji da joj njezin gospo-
dar, kako bi ubrzao rađanje novih robova, naredi da mora naći muža (usp.
Whitehead, 2017: 29). Kao slobodna crkinja, međutim, Cora nije poželj-
na roditelja i dobiva prijedlog za kontracepciju, odnosno čak sterilizaciju.
Novi, slobodni crnci nisu poželjni, a Whitehead aludira na periode name-
tanja kontracepcije i sterilizacije Afroamerikankama sa ciljem smanjenja
nataliteta.

U priču o Corinom boravku u prihvatilištu Whitehead inkorporira i priču
o eksperimentalnim medicinskim zahvatima koji su se izvodili na Afro-
amerikancima. Iako, zaista, postoje podaci da su se na Afroamerikancima
izvodili pokusni medicinski zahvati u prvoj polovini 20. stoljeća,⁶ White-
head ove događaje smješta u polovinu 19. stoljeća, pred početak Građan-
skog rata. Ponovo, stapanjem različitih epoha, autor ukazuje na duboku
povezanost robovskog i poslijerobovskog identiteta zasnovanog na traumi,
odnosno da je ropstvo sa svim svojim elementima i kao kolektivna tra-
uma imalo temeljni utjecaj na stvaranje i razvoj afroameričkog kolektivnog
identiteta u 20. stoljeću. To je razlog da kolektivno afroameričko sjećanje
na tu traumu treba održati i u 21. stoljeću, a Whiteheadov roman ima tu
funkciju.

Nakon što je otkriveno da je odbjegli ropkinja, Cora mora napustiti prihva-
tilište i bježi dalje u Sjevernu Karolinu. Tamo je prihvaća bračni par Martin
i Cora se krije neko vrijeme na njihovom tavanu. Corino zatočeništvo na
tavanu, koje, ne slučajno, pomalo podsjeća na priču Ane Frank, Whitehead

⁶ Vidi više u: Harriet A. Washington, *Medical Apartheid: The Dark History of Medical Experimentation on Black Americans from Colonial Times to the Present*, New York: Harlem Moon, 2006.

koristi da simbolično predstavi položaj afroameričkih žena nakon Građanskog rata i uvjete u kojima se stvarao njihov kolektivni identitet u prvoj polovini 20. stoljeća. Dok su bjelkinje sudjelovale u feminističkom pokretu i tražile pravo na glas i posjedovanje imovine, a potom i jednake prilike za obrazovanje i zaposlenje, afroameričke žene bile su zatočene i opterećene svojim “dvostrukim teretom”, ženama su građanska prava bila uskraćena, ali one su bile i crkinje – i bez građanskih, ali i temeljnih ljudskih prava. Corin boravak na tavanu završava se kada je lovac na robove Ridgeway otkrije, zarobi i pokuša vratiti njezinom vlasniku. Međutim, Corina želja za slobodom bila je dovoljno jaka, pa ona uspijeva ponovo pobjeći. Tu prestaje sličnost sa pričom Ane Frank, ali počinje sličnost sa kulturnom traumom utemeljenom na holokaustu i Whitehead tu sličnost ne odbija.

Corina naredna destinacija je farma Valentine, gdje ona postiže i fizičku i intelektualnu slobodu. Valentine je afroamerička zajednica gdje žive i slobodni Afroamerikanci i odbjegli robovi, to je zajednica u kojoj svi Afroamerikanci imaju pravo na slobodan život, obrazovanje i zajedništvo. Cora nastavlja svoje obrazovanje ovdje i kroz život na Valentineu ona počinje shvatati koliko bi njezin život, a i život drugih Afroamerikanaca, bio drugačiji kad bi se ukinulo ropstvo i kad bi Afroamerikanci bili ravnopravni građani u Sjedinjenim Državama. Ovdje Cora konačno spoznaje vrijednost slobode, a Whitehead simbolično predstavlja intelektualno buđenje i sazrijevanje Afroamerikanaca, stvaranje i značaj njihovog zajedništva. Na individualnom planu, Cora na farmi koja nosi ime zaštitnika zaljubljenih upoznaje muškarca u kojeg se zaljubi. I ovdje Whitehead unosi tragediju – Cora gubi voljenog muškarca u neredima koji su izbili kada na farmu upadnu lovci na odbjegle robove – a autor individualnu i kolektivnu tragediju ugrađuje u sjećanje.

Odnos Core i Ridgewayu zapravo je neprestana igra lukavstva i nadmudrivanja, igra lovca i lovine, koju Whitehead postavlja kao simbol cjelokupnih odnosa bijelaca i Afroamerikanaca u američkom društvu. Ridgewayova opsesivna želja da pronađe Coru, vrati je njezinom vlasniku i na taj način zadrži u podređenom položaju zapravo je želja svih bijelaca tokom perioda ropstva (a i poslije!) da zadrže Afroamerikance pod svojom kontrolom, u podređenom društvenom položaju, obespravljene i obezvrjeđene. Corino posljednje zarobljavanje i njezin posljednji bijeg od Ridgewayu na američki Sjever predstavlja i konačnu pobjedu Afroamerikanaca. Cora je napokon

došla na Sjever, Obećanu zemlju za robove američkog Juga. Simbolično, Corina pobjeda nad ropstvom je pobjeda svih Afroamerikanaca, ali i početak njihove duge borbe za ravnopravnost. Stvarajući roman postmoderne forme, Whitehead je iskoristio mogućnost da ugradi prošlost u sadašnjost, te osnaži i “osvježi” kolektivno sjećanje Afroamerikanaca na traumu koja ih je odredila. Već naslovom romana *The Underground Railroad* autor je nagovijestio tu nakanu – mreža puteva i sigurnih kuća za bijeg iz vremena ropstva u romanu prerasla je u savremeni metro kojim Cora sve vrijeme bježi od lovca na odbjegli robove, a stanice na kojima izlazi iz metroa su stanice na kojima nekada nije bilo ropstva. Međutim, Whiteheadovo odavanje priznanja snazi identiteta afroameričke žene krije u sebi zamku tere-ta za budućnost: Afroamerikanke su te kojima ostaje obaveza da kao žene, majke, pripovjedačice obiteljskih i zajedničkih priča nastave i očuvaju za kolektivno sjećanje niz koji su započele Ajarry, Mabel, Cora, Bessie... – i tako održavaju živom i kulturnu traumu ropstva. Uostalom, to čini i sam Whitehead ovim romanom.

Literatura

1. Alexander, J. C. et al., 2004. *Cultural Trauma and Collective Identity*. California: University of California Press.
2. Bell McDonald, K., 2007. *Embracing Sisterhood: Class, Identity and Contemporary Black Women*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.
3. Eyerman, R., 2001. *Cultural Trauma: Slavery and the Formation of African American Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Golubović, Z., 1999. *Ja i drugi: Antropološka istraživanja individualnog i kolektivnog identiteta*. Beograd: Republika.
5. Hill Collins, P., 2000. *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness and the Politics of Empowerment*, 2nd Edition. New York: Routledge.
6. Hooks, B., 1982. *Ain't I A Woman: Black Women and Feminism*. London: Pluto Press.
7. Ruggles, S., 1994. “The Origins of African American Family Structure”. *American Sociological Review*, 59, pp. 136–151.
8. Thompson, C., 2008–2009. “Black Women and Identity: What’s Hair Got to Do with it?”. *Michigan Feminist Studies*, 22 (1), pp. 78–90.

9. Washington, H. A., 2006. *Medical Apartheid: The Dark History of Medical Experimentation on Black Americans from Colonial Times to the Present*. New York: Harlem Moon.
10. West, C. M., 2004. "Mammy, Jezebel and Sapphire: Developing an 'Oppositional Gaze' Toward the Images of Black Women". In: Chrisler, J. C., Golden C. and Rozee, P. D. eds. *Lectures on the Psychology of Women, Third Edition*. New York: McGraw-Hill.
11. Whitehead, C., 2017. *The Underground Railroad*. New York: Fleet.
12. Wolf, N., 1990. *The Beauty Myth*. London: Chatto and Windus.

THE UNDERGROUND RAILROAD BY COLSON WHITEHEAD: A TRIBUTE TO AFRICAN AMERICAN FEMALE IDENTITY

Summary

In recent decades, African American identity has been explored through the theory of cultural trauma. This theory implies that the trauma which a certain community has experienced and which is kept alive in the collective memory through literature and arts, strongly influences their present and future identity. For African Americans, the theory of cultural trauma treats slavery as a trauma which permanently marked their identity. This paper analyzes the role of the novel *The Underground Railroad* (2016) by Colson Whitehead in maintaining the cultural trauma of slavery through Whitehead's exploration of key elements of African American female identity.

Key words: *cultural trauma, slavery, African American female identity*